

บทที่ 2

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิด ทฤษฎีในการวิจัย

ในบทนี้เป็นการนำเสนอแนวความคิดที่สำคัญในการรักษาป่า ในปัจจุบันนี้มีแนวความคิดหลักในการจัดการป่า 2 แนวคิดคือ แนวความคิดการจัดการป่าของรัฐและแนวความคิดการจัดการป่าของชุมชน ซึ่งในแนวความคิดทั้งสองนี้มีประเด็นความคิดเห็นที่แตกต่างกัน โดยแนวความคิดการจัดการป่าของรัฐนั้นเป็นแนวความคิดที่รวมศูนย์อำนาจในการจัดการดูแลทรัพยากร และแนวความคิดดังกล่าวเป็นแนวทางจัดการดูแลป่าที่ครอบงำความคิดของประชาชนตลอดมา จนกระทั่งถูกท้าทายด้วยแนวความคิดการจัดการป่าของชาวบ้าน ซึ่งเป็นแนวความคิดที่เน้นการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การที่ป่าไม้หมดไปอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาอันสั้นนั้น เกิดจากการพัฒนาประเทศที่เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในอัตราเร่ง ซึ่งมีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหมดลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นที่ป่าเมื่อมีการเพิ่มปริมาณการใช้ไม้ รวมทั้งการขยายพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกและการขยายพื้นที่เพื่อการจับจองไว้ในลักษณะเป็นสินค้าเพื่อการเก็งกำไร ตลอดจนการทำลายป่าอันเป็นนโยบายของรัฐด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ในการปราบปรามกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ปงจัญทั้งหมดที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้หมดลงไปอย่างรวดเร็วนั้นเป็นผลจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของไทย ที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศในลักษณะที่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

ผลที่ปรากฏชัดคือ ในขณะที่ประเทศได้พัฒนาจนมีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ไปเป็นอันมาก ป่าซึ่งเป็นทรัพยากรหลักของประเทศหมดไปอย่างรวดเร็วและมีผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำและคุณภาพของดิน มีผลสำคัญต่อการผลิตการเกษตรของประเทศ รวมทั้งผลที่จะเกิดแก่การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เกิดจากการขาดแคลนแหล่งพลังงานที่มีปัญหาหนักวาระน้อยที่สุด และปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันคุณภาพของอากาศในเมืองใหญ่ๆ ดังเช่นในกรณีของกรุงเทพมหานคร ก็เลวลงอย่างเห็นได้ชัด ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่สำคัญ คือ ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อม ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งคือ รัฐบาลที่ผ่านมารวบอำนาจการตัดสินใจและการปฏิบัติงานทุกชนิดไว้ที่ส่วนกลาง เป็นการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง อันมีผลทำให้ขีดความสามารถในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนสถานะแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ

ทำได้อย่างมีขอบเขตจำกัด การตกลงของพื้นที่ป่าไม้ของประเทศยังคงตกลงอย่างต่อเนื่องภายใต้การจัดการของรัฐ

โดยที่การจัดการป่าของรัฐไทยยังคงมีพื้นฐานความคิดมาจากการมองความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมธรรมชาติกับมนุษย์แยกออกจากกันและมองว่ามนุษย์มีสถานะเป็นผู้ครอบครองธรรมชาติ เป็นสิ่งพิเศษที่อยู่เหนือสิ่งอื่นและเป็นผู้สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติสูงสุด กระแสความคิดเช่นนี้ปรากฏชัดเจนในคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดย DESCARTES ได้อธิบายการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ว่าธรรมชาติเป็นเพียงเครื่องจักรอันสมบูรณ์และถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์แบบกลไกที่แน่นอน ไม่มีชีวิตหรือจิตวิญญาณ สามารถดำเนินไปตามกฎที่เป็นกลไก เพื่อที่จะจัดการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การมองสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติภายใต้แนวความคิดเช่นนี้เป็นแบบอย่างของวัฒนธรรมตะวันตกและนำไปสู่การเกิดการพัฒนาวissenschaft และเทคโนโลยีเพื่อการควบคุมคัดแปลงและใช้ประโยชน์จากโลกธรรมชาติ โดยที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกลดฐานะเป็นเพียงปัจจัยการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่อจุดมุ่งหมายปลายทางของการผลิตสนองความต้องการสูงสุดของมนุษย์ ดังนั้นปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันคือมนุษย์จึงต้องค้นหาวิธีการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมาใช้เป็นปัจจัยการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด วิธีคิดแบบนี้เป็นการมองมนุษย์กับธรรมชาติแยกออกจากกันและให้คุณค่าโลกและสังคมเป็นเพียงเครื่องจักร พร้อมทั้งถือว่ามนุษย์เป็นเจ้าของธรรมชาติและสามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์สูงสุดของมนุษย์(ประภาศ ปิ่นตบแต่ง:2537,49)

สำหรับสังคมไทย วิถุคุดการณ์ป่าไม้ปรากฏชัดเจนขึ้นภายหลังเหตุการณ์อุทกภัยในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสุราษฎร์ธานีเมื่อปลายปี 2531 จนเป็นสาเหตุให้รัฐบาลยกเลิกสัมปทานป่าไม้(ป่าบก)ทั้งหมดตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 มกราคม 2532 พร้อมกันนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายป่าไม้แห่งชาติใหม่ โดยกำหนดให้มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ25และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจลดลงเป็นร้อยละ15ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งจากเดิมปี2528 รัฐได้ประกาศนโยบายป่าไม้แห่งชาติรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ร้อยละ 40 โดยแยกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ร้อยละ 15 และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งหมด อันมีผลทำให้มีการประกาศขยายพื้นที่วนอุทยานแห่งชาติเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อขยายพื้นที่อนุรักษ์ตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติใหม่ ความพยายามเพิ่มพื้นที่ป่าของรัฐเพื่อการอนุรักษ์ยังคงดำเนินการต่อไป โดยใช้วิธีการเดิมอย่างที่กรมป่าไม้ปฏิบัติในอดีต และมาตรการหนึ่งที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งในปัจจุบันคือ การปลูกต้นไม้เพิ่ม ซึ่งเป็นนโยบายที่มีมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 แต่ต้องประสบความล้มเหลวในการเพิ่มพื้นที่ป่าด้วยการปลูกต้นไม้โดยกรมป่าไม้ ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้กรมป่าไม้จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแนวความคิดใหม่

ในประเทศไทย งานที่นับว่าเป็นงานบุกเบิกเรื่องแนวความคิดในการจัดการป่าโดยชุมชน โดยที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าและร่วมรับผลประโยชน์ด้วยนั้น ได้ถูกนำเสนอในปี2528โดยมีการจัดการสัมมนาเรื่องป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท ซึ่งถือว่าเป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ในการจัดการป่าในเชิงวิชาการ

เป็นครั้งแรก โคชได้มีการเสนอแนวความคิดเรื่องป่าไม้สังคมที่น่าวิธีการทางสังคมเข้ามาใช้ในการมองปัญหา วิเคราะห์ปัญหา แก้ไขปัญหาป่าไม้ และแนวความคิดนี้มีวัตถุประสงค์มุ่งเน้นหลักสองด้านคือ การแก้ไขปัญหา ความขาดแคลนและจัดสรรวัตถุประสงค์ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตที่ได้จากป่าไม้ของประชาชนในชนบท รวมทั้งการฟื้นฟูและรักษาภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมด้วย(ฉัตรชาน รมิตานนท์:2528,66) ภาย หลังแนวความคิดดังกล่าวเริ่มเผยแพร่เข้าไปยังหน่วยงานของรัฐ โคชกรมป่าไม้จัดทำโครงการพัฒนาป่าชุมชนขึ้น ในปี 2530และได้นำแนวความคิดดังกล่าวบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (2530-2534) ซึ่งรัฐได้พยายามเปลี่ยนแนวความคิดในการมองว่าป่าเป็นสมบัติของรัฐ มาเป็นป่าในฐานะสมบัติส่วนรวม ของประชาชน

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 นั้น แนวความคิดป่าชุมชนของรัฐคือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าและให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชนและป่าชุมชนได้มีการดำเนินการมาเป็นเวลานานแล้ว ตามสภาพการพึ่งพิงป่าของประชาชนที่มีต่อแหล่งป่าที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจและสังคม มีวิธีการจัดการแตกต่างกันโดยสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและนิเวศวิทยาของพื้นที่นั้นๆ และตามแนวคิดป่าชุมชนของรัฐสามารถแบ่งรูปแบบป่าชุมชนออกเป็น 2 รูปแบบคือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมและป่าชุมชนพัฒนา

1.ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นแบบป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้โดยสอดคล้องกับความเชื่อของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ในการรักษาได้แก่ การรักษาป่าเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี การรักษาป่าเป็นแหล่งต้นน้ำหรือแหล่งจับน้ำ การรักษาป่าไว้เป็นเขตกักตุน การรักษาป่าไว้เป็นที่พักผ่อนและการรักษาป่าไว้เป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่นๆ โดยทั่วไปชาวบ้านจะรักษาป่าใกล้หมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บหาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร และบางครั้งชาวบ้านมีรายได้จากการเก็บของป่าด้วย

2.ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพิงอาศัยได้ โดยป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาเข้ามาใหม่มีรูปแบบต่างๆขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและสถาบันที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอยซึ่งเป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะ ที่สองข้างทาง ที่อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ป่าชุมชนในโรงเรียน ป่าชุมชนแบบพัฒนาวัดป่า ป่าชุมชนโดยการกั้นพื้นที่ดินออกเป็นป่าจำนวนร้อยละ 20 ของพื้นที่จัดสรรที่ดิน เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของหมู่บ้านที่ได้รับการจัดที่ดินตามมติของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2499 เพื่อเป็นแหล่งไม้ และป่าชุมชนแบบการจัดป่าของชาติให้เป็นป่าชุมชน คำนมัตติของที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาที่ดิน ครั้งที่ 4/2530 เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2530 ให้กั้นพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่เกิน 500 ไร่และไม่คิดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับเป็นป่าชุมชนโดยให้องค์กรของหมู่บ้าน ดำเนินเป็นผู้ดูแล

โดยที่การจัดการป่าชุมชนเหล่านี้มีองค์ประกอบประชาชนในท้องถิ่นและองค์การภายนอกให้การสนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวความคิดป่าชุมชนของรัฐดังกล่าว ไม่ได้แตกต่างไปจากแนวความคิดป่าชุมชนของชุมชนในท้องถิ่น แต่เมื่อพิจารณามาตรการการดำเนินงานทั้งในส่วนของแผนแม่บทป่าไม้ ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนของกรมป่าไม้ และพระราชบัญญัติสวนป่าพ.ศ.2535 จะพบความแตกต่างดังนี้

1.แนวความคิดการแยกคนออกจากป่า เนื่องจากยังมีความเชื่อว่าชุมชนและชาวบ้านเป็นสาเหตุแห่งการทำลายป่า โดยเฉพาะป่าต้นน้ำลำธาร จึงจำเป็นที่จะต้องอพยพชุมชนและชาวบ้านออกจากพื้นที่อนุรักษ์ มิได้พิจารณาถึงสาเหตุปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการทำลายป่า เช่น โครงการของรัฐต่างๆ อาทิเช่น การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การให้สัมปทานทั้งรัฐวิสาหกิจและเอกชนทำไม้ การให้สัมปทานทำเหมืองแร่ การให้เอกชนทำสวนป่า รวมทั้งโครงการเพื่อความมั่นคงของประเทศ

2.ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ การจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนในท้องถิ่นไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากเป็นป่าคุ้มครองที่อยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐและกฎหมาย ซึ่งมีข้อห้ามไม่ให้คนเข้าไปอาศัยหรือยึดถือครอบครองเพราะต้องการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติป่าดั้งเดิม

3.ป่าชุมชนในความหมายของรัฐ นอกจากเป็นป่าชุมชนเพื่อใช้สอยและรักษาสภาพธรรมชาติ แต่ป่าชุมชนของรัฐยังขยายขอบเขตไปถึงป่าชุมชนในเชิงพาณิชย์ ในลักษณะการทำสวนป่าในเขตป่าสงวนที่เสื่อมโทรม

4.การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชนของรัฐ เป็นเพียงรูปแบบและแรงจูงใจให้ชุมชนและชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าชุมชน แต่ในทางกฎหมายนั้นป่าชุมชนยังคงเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ซึ่งรัฐมีอำนาจในการจัดการป่าชุมชนได้ (สยามล ไกรยวงศ์,2538:1-10)

โดยวิธีการดำเนินการป่าชุมชนของรัฐ ยังคงให้ความสำคัญต่อการปลูกต้นไม้ รวมทั้งการดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมการปลูกป่า การจ้างแรงงาน การแจกกล้าไม้ โดยรัฐเข้ามาทำการส่งเสริมให้ราษฎรดำเนินการ ซึ่งวิธีการดำเนินการนี้รัฐเป็นผู้กำหนดขึ้น ประชาชนมิได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดโครงการและการวางแผนในขั้นตอนของโครงการ แต่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในโครงการโดยเป็นแค่ผู้ปลูกต้นไม้เท่านั้น ดังนั้นแนวคิดเรื่องป่าชุมชนในทัศนะของรัฐเป็นเพียงเทคนิคในการจัดการป่าไม้วิธีหนึ่ง ซึ่งแตกต่างกับป่าชุมชนที่ดำเนินการโดยชุมชน อันเป็นการดำเนินชีวิตร่วมกันระหว่างป่าและหมู่บ้านหรือชุมชน บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างป่าและชุมชนจึงดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำไปสู่รูปแบบของการรักษาป่าโดยชุมชน

กล่าวโดยสรุป รัฐไทยยังคงมีแนวความคิดในการดูแลรักษาป่าโดยปราศจากคนด้วยการแยกคนออกจากป่า ทั้งที่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน คน-น้ำ-ป่าเป็นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนชนบท(รวมทั้งชุมชนเมืองในปัจจุบัน)และชนกลุ่มน้อยต่างๆที่อาศัยอยู่ในประเทศมาเป็นเวลานานนับเป็นร้อยๆปี ซึ่งอาจจะนานก่อนการจัดตั้งรัฐในสมัยปัจจุบัน โดยที่ความสัมพันธ์ของคน-น้ำ-ป่าและชุมชนต่างๆมีวิถีชีวิต วิธีการผลิต การค้า ประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดมาโดยลำดับของชุมชนเหล่านี้ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติล้วนอ่อนน้อมต่อคน มิได้เชื่อว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งและอยู่ภายใต้ความเชื่อที่ว่า คนคือแผ่นดินแม่ เปรี๊ยะ

เสมือนแม่พระธรณีผู้ให้กำเนิดชีวิตและชุมชน น้ำคือสายธารแห่งชีวิตที่เชื่อมโยงทุกชีวิตเข้าด้วยกัน ป่าคือ"รก"แห่งชีวิตและวัฒนธรรมที่รวมถึงจิตใจและความผูกพันต่อบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ทำให้การสืบสานของชุมชนและการทำมาหากินอยู่รอดมาได้หลายชั่วคน ชุมชนเหล่านี้จะจัดการทรัพยากรโดยมิได้แยกสิ่งหนึ่งสิ่งใดออกจากกัน เพราะชุมชนเรียนรู้ว่าไม่สามารถกระทำการจัดการดิน-น้ำ-ป่าแยกจากกัน การจัดการดิน-น้ำ-ป่าของชุมชนอยู่ภายใต้ระบบคุณค่าจารีตที่ทุกชุมชนสืบทอดผ่านประเพณีพิธีกรรม(วิวัฒน์ คติธรรมนิษฐ์,2536) และมีกฎเกณฑ์ที่ควบคุมโดยองค์กรของชุมชน ในขณะที่รัฐใช้กฎหมายควบคุมและถือสิทธิผูกขาดการจัดการดิน-น้ำ-ป่า โดยที่ชุมชนมีสิทธิและหน้าที่ในการจัดการดิน-น้ำ-ป่าเป็นของชุมชนร่วมกันผ่านวิถีการผลิตและกฎเกณฑ์ที่ชุมชนใช้บังคับเช่นระบบเหมืองฝายเพื่อการจัดการน้ำของชุมชน และรูปแบบการจัดการดิน-น้ำ-ป่าที่ชุมชนดำเนินไปภายใต้ความเชื่อและวิถีการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งกฎเกณฑ์ที่กระทำสืบทอดเป็นวัฒนธรรมและความเชื่อที่ตกทอดมา โดยมีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และมีความแตกต่างกันตามพื้นฐานความคิดความเชื่อของชุมชนนั้นๆที่ยังคงดำรงอยู่ (เอนก นาคะบุตร:2536,5)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวความคิดป่าชุมชนของชาวบ้านเป็นแนวคิดที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่า ซึ่งดำเนินควบคู่กันและเื้อออำนาจต่อกันมาเป็นเวลานาน ในลักษณะที่คนกับธรรมชาติสามารถดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกัน พร้อมทั้งได้มีการสั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ลักษณะของแนวความคิดป่าชุมชนของชาวบ้านจึงเป็น การยอมรับว่าเป็นสิทธิส่วนร่วมกันของชุมชน ทำให้สมาชิกภายในชุมชนตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ในการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าพร้อมกัน แนวความคิดป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่เป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เพราะเป็นการให้ชาวบ้านมีสิทธิในการควบคุมดูแลทรัพยากร ซึ่งชาวบ้านภายในชุมชนย่อมเข้าใจสภาพที่ดำเนินมาและที่เป็นอยู่ขณะนั้น รวมทั้งปัญหาต่างๆในชุมชนต่างกับรัฐ ดังนั้นในทางปฏิบัติรัฐควรทบทวนแผนและนโยบาย โครงสร้างขององค์กรรัฐ ตลอดจนกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาป่าชุมชนที่รัฐกำหนดไว้ โดยเฉพาะประเด็นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่า

โดยส่วนใหญ่ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านนั้น มีเจตนาใจของความสามารถในการรักษาป่าของชาวบ้านอยู่กับปัจจัยอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก ขึ้นอยู่กับการที่รัฐยอมรับรองสิทธิของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร ประการที่สองคือ ความมั่นคงในการใช้ที่ดินและเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตเพื่อยกระดับคุณภาพให้ดีขึ้น และจากการศึกษาของสถาบันชุมชนท้องถิ่น(เสน่ห์ จามริกและยศสันตสมบัติ,2536:175-186) ได้มีการอธิบายถึงลักษณะของชุมชนที่จะสามารถรักษาป่าได้ จะต้องมิลักษณะดังนี้

1.มีความเป็นชุมชนสูง อันเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความเข้มแข็งของความสัมพันธ์ทางสังคมนระหว่างสมาชิกของชุมชน มีความอาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่เครือญาติ หรือความสัมพันธ์ในฐานะเพื่อนบ้าน มีเนื้อหาอยู่บนการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงาน ตำนานของความเป็นชุมชนอาจสะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ อุดมการณ์และพิธีกรรม ที่ชุมชนยึดถือและที่ปฏิบัติร่วมกัน สิ่งเหล่านี้จะช่วยคอกย้ำความเป็นชุมชนให้มั่นคงแข็งแรง

2.เป็นชุมชนที่มีทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่า ที่อยู่ในสภาพที่สามารถใช้ได้หรือยังมีศักยภาพเพียงพอที่จะผลิตขึ้นคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้ ดิน-น้ำ-ป่ามีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับวิถีการผลิตของชุมชน ดังนั้นลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้ได้ จะต้องมทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่าที่เอื้อต่อการผลิต เนื่องจากการมีป่าชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเกษตรกรรมที่ยั่งยืนถาวร

3.มีผลประโยชน์ร่วมกัน ในลักษณะการใช้ที่ดิน-น้ำ-ป่าเป็นปัจจัยการผลิตและเป็นรูปแบบการผลิตที่จำเป็นต่ออนุรักษ์ป่า ตามความหมายผลประโยชน์ร่วมกัน หมายถึงผลประโยชน์ทางด้านอุดมการณ์หรือวัฒนธรรม เช่น ป่าช้า ป่าบรพบุรุษ เป็นต้น การรักษาป่าจึงเป็นการรักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชนไว้ด้วย

4.มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีภูมิปัญญา สามารถปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง กฎหมาย สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป สามารถทำให้การรักษากฎระเบียบต่างๆมีระบบ จิตสำนึก และพฤติกรรม ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก

5.มีองค์กรชุมชนหมู่บ้านหรือชุมชนที่รักษาป่า เช่น องค์กรเหมืองฝาย สมาคมตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการตรวจป่า เป็นต้น

6.มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน นั่นคือจารีตที่ถือว่าป่าเป็นของส่วนรวมจัดการโดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์ที่เป็นธรรมต่อสมาชิกทุกคน

7.เป็นชุมชนที่มีความถาวร ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบทางสังคมที่มีประชากรและการจัดระบบทางสังคมที่ประชากรกลุ่มดังกล่าวถือว่าเป็นชุมชนเดียวกัน อีกส่วนหนึ่งคือ ความถาวรในการใช้ทรัพยากรที่ใช้ให้เกิดผลิตภาพในระดับที่เพียงพอกับความต้องการของชุมชน ไม่เร่งระดมใช้ทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ระยะสั้น

8.เป็นชุมชนที่มีเครือข่ายการใช้ทรัพยากรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอยู่ในบางระดับ

แนวความคิดป่าชุมชนของชาวบ้านซึ่งเป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายในหมู่บ้าน ประกอบกับหมู่บ้านแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะและความแตกต่างกัน ดังนั้นเพื่อการเข้าใจหมู่บ้านให้ดีขึ้น เราอาจสามารถใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจชุมชนซึ่งชุมชนมีวัฒนธรรมของคนอยู่ เช่น ระบบคิด อุดมการณ์ ประวัติศาสตร์และการพัฒนาของตนเอง ในการวิเคราะห์เพื่อสามารถอธิบายสังคมชุมชนได้ตรงกับความเป็นจริงของชุมชนที่มีอยู่นั้น โดยจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์วิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิตของชุมชนและมีวิวัฒนาการของตนเอง เมื่อวิถีการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา วัฒนธรรมของชาวบ้านจะมีการเปลี่ยนแปลงเช่นกันซึ่งเรียกว่า "การผลิตซ้ำ" ซึ่งลักษณะของชุมชนจะมีการเคลื่อนไหวและมีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา การมองป่าชุมชนทางด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นการเน้นทำความเข้าใจกับวิถีคิดของชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าว่ามีความหลากหลาย ซับซ้อน และมีรากเหง้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถูกพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน การสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นยังผลให้วิถีคิดซึ่งพัฒนาขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับชุมชนเป็นวิถีคิดที่มีระบบ มีหลักเหตุผล ผ่านการตรวจสอบและการพิสูจน์ในชีวิตจริงมาเป็นเวลานาน การมองป่าชุมชนในด้านนี้ทำให้เรามองเห็นความเชื่อบางประการของชุมชนเช่น ความเชื่อเรื่องผิวน้ำของป่าชุมชนในภาคเหนือ ในบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ความเชื่อนี้มีได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่า

นิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึง "อุดมการณ์อำนาจ" ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานของการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับและจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างยั่งยืน อุดมการณ์อำนาจในรูปของความเชื่อดังกล่าวมีการผลิตซ้ำ ผ่านสมาชิกของชุมชนรุ่นต่อมา มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การนำเอาเรื่องความเชื่อทางศาสนาไปปรับเป็นพิธีกรรมบวชต้นไม้ เพื่อเป็นพลังในการต่อสู้กับขบวนการถักทอตัดไม้จากนายทุน เป็นต้น นอกจากนี้เป็นการให้ความเคารพแก่เอกลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิต จารีตประเพณี และกฎเกณฑ์ในการรักษาป่าที่แตกต่างกันออกไป เป็นการให้ความเคารพแก่สิทธิในการเป็นมนุษย์และสิทธิตามธรรมชาติในการใช้แรงงาน เพื่อการดำรงชีพของมนุษย์ ในความพยายามให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน เพราะชาวบ้านย่อมรู้ถึงศักยภาพของชุมชน (เอนก นาคะบุตร, 2536)

ในการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างเฉพาะชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะแต่ละชุมชนมีความแตกต่างทั้งปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งความแตกต่างภายในชุมชนได้แก่ ทรัพยากร ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความคิดความเชื่อ โลกทัศน์ ระดับความสัมพันธของชุมชน เป็นต้น ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชนเช่น โครงการของรัฐ ทัศนเศรษฐกิจ วิถีชีวิตแบบคนเมืองและอื่น ๆ นั้น ย่อมมีผลกระทบต่อชุมชนมากน้อยแตกต่างกัน แต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนและพบว่าลักษณะของชุมชนที่มีศักยภาพในการรักษาป่าชุมชนได้ ต้องประกอบด้วยลักษณะของชุมชนที่มีความเป็นชุมชนสูง มีความเชื่อหรือพิธีกรรมที่ปฏิบัติร่วมกันและมีผลประโยชน์ร่วมกันในการใช้ดินน้ำป่า มีจิตสำนึกในการรักษาป่าซึ่งอาจเกิดจากความเชื่อและการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์หรือเหตุผลอื่นๆ ชุมชนนั้นต้องมีผู้นำและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งพร้อมทำงานรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม รวมทั้งเป็นชุมชนที่ประสานงานระหว่างชุมชนอื่นๆเป็นเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรในระดับเครือข่ายผืนป่าเดียวกันหรือลุ่มน้ำเดียวกัน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้สู่ชุมชนอื่นๆและภายในชุมชน ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อการแก้ไขสถานการณ์ในอนาคต ดังนั้นการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับปัจจัยภายในหรือปัจจัยภายนอกชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป และสิ่งที่สำคัญในการจัดการป่าหรือดิน-น้ำ-ป่า นั้น ต้องเป็นการจัดการแบบองค์รวมซึ่งไม่สามารถทำการจัดการแบบแยกส่วนออกจากกัน เพราะธรรมชาติของทุกสรรพสิ่งย่อมมีความสัมพันธ์กันแบบองค์รวม นั้นหมายรวมถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศด้วย

ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ การมองอย่างเข้าใจว่าธรรมชาติของทุกสรรพสิ่งย่อมมีความสัมพันธ์กันแบบองค์รวมนั้น จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดแบบตะวันตกเป็นแนวคิดนิเวศน์วิทยาในระดับลึก ซึ่งมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติมีคุณค่าในตัวเอง มนุษย์ต้องยอมรับสิทธิทางชีวภาพซึ่งเชื่อในความเท่าเทียมทางชีวภาพ กระบวนทัศน์นี้จึงไม่เห็นด้วยกับการใช้เทคโนโลยีขนาดใหญ่และมีความเป็นประชาธิปไตยสูงมีกระจายอำนาจสู่ระดับท้องถิ่น รวมทั้งปฏิเสธสิทธิบริโภคนิยมโดยมีจุดหมายหลักคือการบรรลุศักยภาพของตนเอง ซึ่งถือว่าการมองปัญหาในการจัดการทรัพยากรด้วยกระบวนทัศน์นิเวศน์วิทยาระดับลึก เป็นการเรียกร้องให้มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสมัยใหม่อย่างถอนรากถอนโคน (สุวรรณ ตาอาพันธ์, 2537:7) ที่มี

ลักษณะร้อน เป็นต้น เมื่อพิจารณาเช่นนี้มนุษย์จึงเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของเอกภาพและของจักรวาล โลกทัศน์แบบองค์รวมนี้ยังสอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบ"พุทธ" ซึ่งญาณทัศนะของชาวพุทธมองว่าธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมชะตากรรม มีสิ่งที่จะต้องเอาชนะหรือทำตัวเหนือเพื่อควบคุมธรรมชาติให้ตกเป็นทาสรับใช้ ซึ่งแตกต่างกับพื้นฐานแนวคิดตะวันตกอย่างสิ้นเชิง และในทางกลับกันชาวพุทธมองว่า มนุษย์เป็นสิ่งเดียวกับธรรมชาติและเป็นเพียงส่วนเล็กๆของจักรวาล ชาวพุทธจึงให้ความรักความเคารพต่อธรรมชาติอันลึกลับ และเทิดทูนในดินไม้ ดิน น้ำ ป่า เสมือนเป็นบิดามารดาผู้ให้กำเนิดชีวิตตน และเมื่อใดที่ธรรมชาติดินน้ำป่าแปรปรวน มนุษย์ย่อมได้รับผลกระทบความแปรปรวนด้วย เพราะมนุษย์เป็นหนึ่งในเดียวกับธรรมชาติทั้งหมด ในทางพุทธธรรมเรียกว่า "อิทัปปิจจายตา" ทุกสิ่งเป็นปัจจัยต่อกัน สัมพันธ์สืบทอดกันมา เพราะสิ่งนั้นมีสิ่งนั้นจึงเกิด เพราะมีสภาวะธรรมเดียวกัน(ประภทร สุทรวรรณ:2537,21-33) การมองทางออกของปัญหาชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญอยู่นี้ด้วยแนวศาสนธรรม ได้มีการนำเสนอออกมาเป็นรูปธรรมเป็น สังคมสมานภาพหรือพุทธเกษตรกรรม ซึ่งให้ความสำคัญที่ชุมชนและศาสนา โดยมีได้จำกัดอยู่ที่ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เพราะทุกศาสนาแม้จะใช้แนวคิดและวิธีการต่างกัน แต่ล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อลดความอหังการของมนุษย์ ให้มนุษย์มีความนอบน้อมต่อตัว เพื่ออยู่อย่างบรรสานสอดคล้องกับเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลาย(ประเวศ ชาติ,2535:67)

จากที่กล่าวมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่าป่าชุมชนจึงมิใช่เป็นเทคนิควิธีการจัดการทรัพยากรอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่หมายรวมถึงชีวิตของชุมชนทั้งหมด ซึ่งแต่ละชุมชนมีการดำเนินชีวิต วิธีการผลิต ความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมจารีตประเพณีและอื่นๆที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขหรือปัจจัยที่ผลิตกัน ชุมชนต้องมีเครือข่ายติดต่อกัน สัมพันธ์กับชุมชนอื่นหรือมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกเพราะว่าในปัจจุบันชุมชนไม่ได้โดดเดี่ยวเช่นในอดีต และชุมชนที่จะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ในอนาคตนั้น ต้องเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตัวเองได้ในระดับหนึ่ง มิฉะนั้นอาจเกิดความล่มสลายของชุมชนและประเทศตามลำดับ แต่ความสามารถในการพึ่งตัวเองได้ของชุมชนนั้นก็ตั้งอาศัยดิน-น้ำ-ป่าเป็นพื้นฐานทั้งในการดำรงชีวิตและพัฒนาประเทศ และการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึงการพึ่งตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้การพึ่งตนเองยังต้องมองในลักษณะสัมพัทธ์(RELATIVE)และเป็นกระบวนการด้วย ซึ่งชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเองจะต้องมีองค์ประกอบในด้านต่างๆ ดังนี้

- 1.ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและต้องเป็นรูปแบบที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชุมชน มีความสามัคคีช่วยเหลือกันและกันภายในชุมชน
- 2.ด้านทรัพยากรวัตถุ หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติดิน-น้ำ-ป่าของชุมชนจะต้องมีฐานทรัพยากรเพื่อช่วยในการยังชีพของสมาชิกในชุมชน
- 3.ด้านทรัพยากรบุคคล หมายถึง ผู้นำหรือกลุ่มแกนนำในชุมชนที่ดีและเข้มแข็ง
- 4.ด้านความคิด เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในการดำรงอยู่ของชุมชน
- 5.ด้านแรงงานและความสามารถในการชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ

โดยที่ องค์ ประกอบ ใดๆ เหล่า นี้ เป็น สิ่ง ที่ ทำ ให้ ชุมชน ยัง สามารถ ดำรง อยู่ ได้ ใน อนาคต(กาญจนา แก้วเทพและคณะ,2533:370) และเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับศักยภาพหรือความสามารถของ

ชุมชนในการรักษาป่า จะพบว่าองค์ประกอบต่างๆนี้มีความเหมือนกัน สะท้อนให้เห็นว่าหากชุมชนใดที่มีศักยภาพในการรักษาป่าไว้ได้ ย่อมมีความสามารถพึ่งตนเองได้เช่นกัน

ดังจะเห็นได้ว่าแนวความคิดการจัดการป่าของรัฐกับแนวความคิดการจัดการของชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างกัน ในขณะที่แนวความคิดการจัดการป่าของรัฐมีนโยบายและการดำเนินการจัดการบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าต้องแยกคนออกป่า ส่วนแนวความคิดการจัดการป่าของชุมชนนั้นให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ร่วมกันของคนกับป่าอย่างประสานและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สำหรับการศึกษาครั้งนี้จะทำการพิจารณาและศึกษาอยู่บนพื้นฐานของทัศนคติที่เชื่อว่า คนกับป่าสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างประสานสอดคล้อง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาว่าทุกสรรพสิ่งมีความเชื่อมโยงและเกี่ยวโยงกันอย่างเป็นองค์รวม

2.2 วรรณกรรมปริทัศน์

ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา การพัฒนาประเทศอันมีเป้าหมายเพื่อเร่งรัดให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมโดยใช้ภาคการเกษตรและชนบทรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยหนุน โดยมีแนวโน้มที่รัฐจะให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเป็นหลักนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนในภาคเกษตรกรรมและชนบทต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การตกอยู่ในความยากจนช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ การไร้ที่ดินทำกิน รวมถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ก่อให้เกิดการหันมาพิจารณาถึงแนวความคิดการจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่น ที่เห็นว่ากระบวนการดำรงชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นได้มีการตั้งสมประสงค์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมในลักษณะที่คนกับธรรมชาติสามารถดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกันได้ การจัดการและรักษาป่าบนพื้นฐานของความร่วมมือร่วมใจของชุมชนเพื่อปกป้องป่าของคนมีลักษณะที่สำคัญที่อยู่เบื้องหลังคือ

1. การยอมรับว่าป่าเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชน ป่ามิใช่ของรัฐหรือของบุคคลภายนอก
2. สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นจึงต้องมีสำนึกร่วมกันถึงสิทธิและหน้าที่ในการดูแลจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไปพร้อม ๆ กัน
3. สำนึกร่วมกันในสิทธิของชุมชนเป็นพื้นฐานของการพัฒนาจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติและกฎระเบียบเกี่ยวกับการดูแลจัดการและใช้ประโยชน์จากป่าที่สืบทอดเรื่อยมาในหลายชั่วอายุคน(เสน่ห์ จามริกและยศ ถิ่นตมปฏิบัติ, 2536:156-157)

ดังนั้นป่าชุมชนจึงมิใช่เป็นเรื่องของการจัดสรรที่ดินพร้อมด้วยพื้นที่จำนวนหนึ่งที่ใกล้เคียงกับป่าธรรมชาติสำหรับปลูกไม้ใช้สอยร่วมกันอย่างที่เข้าใจกันในพระราชบัญญัติป่าชุมชน และนับเป็นทางเลือกอันสร้างสรรค์ออกไปจากระบบป่า"ไม้"ภายใต้การครอบงำของวัฒนธรรมอุตสาหกรรมซึ่งพยายามเกณฑ์ให้ป่าเป็นแบบเดียวกันไปทั้งหมด โดยอาศัยกลไกตลาดแบบรวมศูนย์โดยอุตสาหกรรมแบบรวมศูนย์ และระบบคิดแบบ

รวมศูนย์ เพราะป่าชุมชนเป็นทั้งสัญลักษณ์และความค้ำประกันเชิงปฏิบัติการของการสงวนรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพโดยเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นเงื่อนไขที่สำคัญยิ่งต่อคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง(เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ,2536:19-22)

แนวความคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันพิจารณาออกได้เป็น 2 แนวคิด ในขณะที่รัฐมุ่งเน้นการแยกคนและ "วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน" ออกจากการจัดการต้นน้ำ ป่า เนื่องจากรัฐมองว่าป่าต้นน้ำ ภูเขา เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ รัฐจึงมีอำนาจแต่เพียงฝ่ายเดียวในการใช้กฎหมายเข้าไปจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นในค่านหนึ่งป่าไม้ถือเป็นแหล่งรายได้ของรัฐในการส่งออกหรือการให้สัมปทานแก่ธุรกิจเอกชน แต่ในอีกค่านหนึ่งป่าในทัศนะของรัฐคือเขตหวงห้ามที่ไม่ให้ราษฎรเข้าไปอยู่อาศัยทำกิน หรือใช้ประโยชน์ กระบวนการทำงานของหน่วยงานต่างๆของรัฐ จึงมุ่งที่จะควบคุมและบังคับใช้กฎหมายมากกว่าจะเน้นการพัฒนาและสนับสนุนชุมชน ในขณะที่แนวคิดการจัดการของชุมชนหรือชาวบ้านมีมิติขององค์รวม โดยมองการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของทุกชุมชนว่าผูกติดกับองค์รวมของระบบคุณค่า ระบบความเชื่อที่เชื่อมโยงมาที่"คน"และความสัมพันธ์ของ "คนกับทรัพยากรธรรมชาติ ดิน-น้ำ-ป่า" ป่าจึงเป็นฐาน 3 ฐานให้กับ"บ้าน-หมู่บ้าน"ของชุมชน กล่าวคือ

1. เป็นฐานพิธีกรรมและการเชื่อมโยงสืบสานกับบรรพบุรุษและระบบความเชื่อดั้งเดิมเช่น ป่าช้า ป่าผีปู่ตาของหมู่บ้าน เป็นต้น
2. เป็นฐานปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตในป่าซึ่งรวมถึงอาหารป่า วัสดุการปลูกบ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอย ไม้ไฟ ไม้ฟืน ยาสมุนไพร ต้นน้ำลำธาร น้ำกิน น้ำใช้
3. เป็นฐานในการทำการเกษตรในรูปนาไร่-สวนผสม โดยมีข้าว-พืช เศรษฐกิจ-ผลไม้ (แอนนาอะบุตร,2536:160-166)

ความคิดเช่นนี้จึงมองว่าคนสามารถอยู่ร่วมกันกับป่าได้ในเชิงที่เกื้อกูลต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศน์ กระบวนการจัดการป่าชุมชนในทัศนะนี้จึงต้องมีการกระจายสิทธิ อำนาจ และหน้าที่การจัดการทรัพยากรแก่ชุมชน ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ โดยการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรสู่ประชาชน และสนับสนุนการนำหลักศาสนาและการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายของชาวบ้าน ส่งเสริมแนวทางในการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น โดยการสนับสนุนชาวบ้านให้มีความพร้อมในการดูแลและรักษาทรัพยากรป่า สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการดูแลรักษาป่าพร้อมกับส่งเสริมเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เกษตรผสมผสานที่รักษาสังแวดล้อม(ปราณี จิตยศ,2538:200)

จากการศึกษาและวิจัยแนวคิดและการปฏิบัติการป่าชุมชนในหลาย ๆพื้นที่ในประเทศไทยได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่า ในรูปแบบของป่าชุมชนในทัศนะของชาวบ้านที่เป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของแต่ละชุมชน ใน

แต่ละท้องถิ่น อย่างเช่น กรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านเขตตำบลเสียว ป่าโนนลาน จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าชาวบ้านสามารถจัดการทรัพยากร ได้ภายใต้การพิจารณาถึงคุณลักษณะต่างๆ ดังนี้

1.ชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับชุมชนและป่า สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความไม่สมดุลของธรรมชาติ

2.มีศักยภาพในการเข้าใจปัญหาของท้องถิ่นชุมชนของตน สามารถพึ่งพิงตนเองในการจัดการปัญหาของชุมชนในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ให้อยู่ร่วมกันได้

3.มีการสร้างจิตสำนึกของชุมชนต่อการอนุรักษ์ป่าในรูปของชมรมต่าง ๆ เช่น ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากร กลุ่มอื่น ๆ ที่ร่วมมือกันดูแลรักษาป่าและร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านการบุกรุกของบางครอบครัว

4.ชุมชนมีความสามารถในการเรียกร้องสิทธิ หรือติดต่อกับภายนอกชุมชน

5.ชุมชนมีศักยภาพในการปรับตัว เช่น การพัฒนาระบบนิเวศน์ปลูกต้นไม้ร่วมกันบริเวณสวนสาธารณะ การเผาถ่านด้วยเปลือกหอยมากแคงที่ใช้ทดแทนไม้พินและถ่านได้

6.ชุมชนมีศักยภาพสูง เพราะมีผู้นำ กลุ่มองค์กรที่เข้มแข็งและมีประสบการณ์ เช่น ผู้นำชมรมอนุรักษ์ที่เป็นครูในพื้นที่ ผู้นำฝ่ายปกครองในชุมชน และกลุ่มชมรมอนุรักษ์ทรัพยากร

7.การวางแผนพัฒนาภายใต้โครงการคืนความสมบูรณ์ธรรมชาติป่าโนนลาน

8.การเพาะชำกล้าไม้ของบ้านหนองโน ตามโครงการปลูกไม้ใช้สอยในไร่นา

9.การประชุมปรึกษาหารือเพื่อปรับปรุงสภาพป่าโนนลานจากรายการ 15 คนจาก 4 หมู่บ้าน (ประสิทธิ์ ฤควรัตน์ และกุลธิดา คำนัสสิศา, 2535:116-117)